

Storbritannien og Det færøske Styre 1940-45

Af Nils Arne Sørensen

Kort efter tyskernes besættelse af Danmark den 9. april 1940 besluttede Storbritannien at besætte Færøerne. Det britiske besættelsestyre under ledelse af en konsul blev hurtigt inddraget i den verserende kamp mellem på den ene side den danske administration og dansk-orienterede færøske politikere og på den anden side selvstyre- eller uafhængighedskræfterne. I denne artikel viser lektor, lic.phil. Nils Arne Sørensen, at denne konflikt blev en gennemgående figur i både færøsk politik og i den britiske besættelsespolitik frem til sensommeren 1943. Den britiske konsul så det som sin opgave at støtte det danske styre, personificeret i den danske amtmand på øerne, men samtidig også at undgå at udfordre de færøske politikere og skabe uroligheder, der kunne blive problematiske for den britiske besættelse.

Indledning

På det britiske krigskabinetets møde den 9. april 1940 kl. 12 rejste udenrigsminister Lord Halifax spørgsmålet om Island og Færøerne og deres position efter den tyske besættelse af Danmark. Han »suggested that we should take steps to protect them on behalf of the Danish Government«.¹ Det var med udgangspunkt i denne position, at kabinettet besluttede at gennemføre en præventiv besættelse, og det var også denne position, der var det centrale politiske indhold, da flådeminister Winston Churchill i Underhuset om eftermiddagen den 11. april kundgjorde besættelsen af øerne:

»We are also at this moment occupying the Faroe Islands, which be-

---

1. Public Record Office (herefter: PRO): CAB 65/6. War Cabinet 86(40). Tues. 9 April, 12 noon, p. 262.

Nærværende artikel bygger – ud over på publiceret materiale – især på Det britiske Udenrigsministerium, Foreign Office's arkiv (FO), suppleret med materiale fra War Office's (WO) og Cabinet Office's (CAB) arkiver. Hertil kommer et interview med fhv. ambassadør Frederic C. Mason i 1993 samt materiale fra Masons private arkiv. Jeg skylder ambassadør Mason tak for hans samarbejdsvilje.

long to Denmark and which are a strategic point of high importance, and whose people showed every disposition to receive us with warm regard. We shall shield the Faroe Islands from all the severities of war and establish ourselves there conveniently by sea and air until the moment comes when they will be handed back to the Crown and the people of a Denmark liberated from the foul thralldom in which they have been plunged by the German aggression.«²

Det var med denne formulering af besættelsens formål, at den 26-årige embedsmand i Udenrigsministeriet, Frederick C. Mason, blev sendt til Færøerne som den britiske regerings øverste politiske repræsentant. For Mason kom det som en overraskelse. Han havde fået at vide, at hans næste udstationering ville blive på Island.

Der er som bekendt et stykke vej fra Færøerne til Island, men det lader ikke til at have afficeret det britiske udenrigsministerium synderligt. I hvert fald ulejlige man sig ikke med at give Mason udførlige instrukser. Han fik blot »a quick verbal briefing and a letter signed by Lord Halifax the Foreign Secretary appointing me to be the new Consul«.

Ovenstående er bygget på Masons erindringer om forløbet på halvtreds års afstand.³ Her gjorde Mason Churchills tale til sin eneste ledetråd, men efter al sandsynlighed havde Mason i sin bagage fra Udenrigsministeriet også indholdet af den erklæring, som han offentliggjorde 14. april som svar på Lagtingets formelle protest mod besættelsen af 13. april. I Lagtingets memorandum til konsulen hed det bl.a.: »Færøernes Lagting, som gennem Aarhundreder og under skiftende Forhold har repræsenteret Færøerne med Hjemmel i skrevne og uskrevne Love, forudsætter og ønsker, at intet ændres Færøerne vedrørende uden Forhandling med Tinget.«

Til dette svarede Mason: »Tingets Forestillinger har været viet min omhyggeligste Overvejelse og er blevet forelagt Hans Majestæts Regering. Det er at forudse, at de Forholdsregler, som Hans Majestæts Styrker har taget for at varetage Færøernes Sikkerhed og Beskyttelse, blot vil medføre et Minimum af Forstyrrelse i Øernes normale Liv og ingen Indskrænkning i deres indenlandske Administration«.⁴

2. *Parliamentary Debates*. 359 H.C. Deb. 5 s., s. 746f.

3. Frederick C. Mason: »Outline of Talk about the Farce Occupation«, manuskript, udateret (men fra 1990), s. 1, samt forfatterens interview med Mason, 23.7.1993.

4. Citeret efter Eiden Müller: *Fem Aar Under Union Jack. Færøerne 1940-1945. Atlanterhavsoerne under den britiske Okkupation*, København 1945, s. 20f.

Den engelsksprogede originalformulering af sidste sætning er »no modification of their internal administration«. Den vage formulering på både engelsk og (især) dansk er sandsynligvis en medvirkende årsag til de problemer, som Mason snart kom til at stå i.

Læst nøgternt og i sammenhæng forekommer Churchills tale og Masons erklæring rimeligt klare, hvad angik besættelsens politiske side. Men nøgternhed var ikke nogen overskudsvarer på Færøerne i april 1940. Tværtimod havde debatten om øernes politiske fremtid fået yderligere liv i lyset af de hårde konsekvenser, som 1930'ernes krise havde for øernes økonomiske liv.

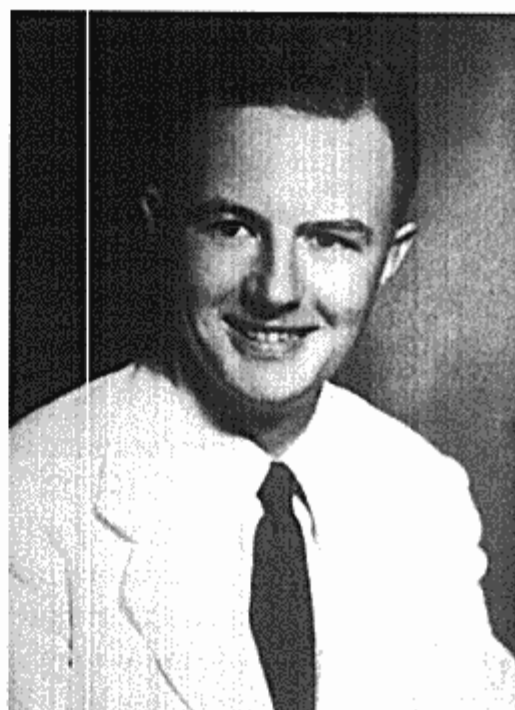
Den stigende utilfredshed med det danske styre kom til udtryk ved lagtingsvalget i januar 1940. Her fik det nystiftede radikale og liberalistiske selvstyreparti, Folkeflokkur (Folkæflokkurin), under ledelse af den tidligere leder af Selvstyrepartiet (Sjálvstýrisflokkurin), Jóannes Patursson, og bankdirektør Thorstein Petersen 25,5% af stemmerne på baggrund af et program, der krævede en »fri styrelsesordning med et Lagting på samme grundlag som de andre nordiske landes parlamenter«,⁵ dvs. et reelt uafhængighedskrav. Samtidig fik det mere moderate Selvstyrepartiet, der stod på en traditionel *home rule* position, 16,7% af stemmerne. Også Socialdemokratiet (Javnaðurflokkurin), der fik 24,6% af stemmerne, gik ind for øgede beføjelser til Lagtinget. Sambandspartiet (Sambandsflokkurin), der ønskede den eksisterende tilknytning til Danmark opretholdt, var dog med 33,2% af stemmerne fortsat Lagtingets største. Dette valgresultat blev af de to gamle partier, Sambandspartiet og Selvstyrepartiet, fundet uheldigt, fordi man frygtede, at klasseinteresser nu ville komme i centrum af færøsk politik i modsætningerne mellem Socialdemokratiet og Folkeflokkur.⁶ Men fokuserer man i stedet på det nationale spørgsmål, kan man

At denne formulering må have været medbragt hjemmefra, bygges på, at der ingen korrespondence desangående findes i Foreign Offices arkiv, mens Mason i øvrigt fra første færd var særdeles omhyggelig med at søge råd og opbakning i London til alle sine initiativer. Erklæringen citeres og refereres dog hyppigt af embedsmændene i London som *policy statement*, fx i det udarbejdede svar til Patursson, 29.11.1940 (PRO, FO 371/24784) og i memorandum om »H[is] M[ajesty's] G[overnment]'s attitude with regard to the Administration of and existing Constitution in the Faroes«, udateret, men september 1941 (PRO, FO 371/29278).

I sine erindringer skriver Nils Ihlen også, at »i fullmakten som konsul Mason medbrakte ble det understreket at den engelske regering ikke på noen måte ville blande seg inn i Færøyenes indre styre«. N. Ihlen: *Amatørkonsul*, Oslo 1956, s. 73.

5. Citeret efter Casper B. Hansen og Morten Jespersen: 'Færøske forhold 1940-43', upubliceret opgave, Historisk Institut, Aarhus Universitet, 1994, s. 6.

6. Jf. *ibid.*, s. 5-9.

Den danske amtmand på Færøerne, C.A. Hilbert, der var kommet til øerne i 1936, og den britiske konsul Frederic Mason, der kom dertil den 13. april 1940, varetog henholdsvis danske og britiske interesser i den første tid efter den tyske besættelse af Danmark, hvor forholdene på Færøerne endnu var uafklarede. (Efter Niels Juel Arge: Stríðsárini 1940-45, bd. II, Tórshavn 1986, s. 20 og 47).

påpege, at to tredjedele af stemmerne var tilfaldet partier, der ønskede at ændre forholdet til Danmark. På den baggrund blev øernes fremtidige forhold til Danmark helt forventeligt den centrale og sensitive politiske konfliktflade under besættelsen.

Det stod klart allerede den 9. april 1940, hvor Folketingsmedlem Thorstein Petersen i Lagtinget argumenterede for, at den tyske besættelse af Danmark betød, at den danske regering havde mistet sin suverænitet, og i den dermed opståede »Nødsituation« måtte »vi [dvs. Lagtinget] skabe ordnede Forhold her på Færøerne«. ⁷ Petersens forslag blev nedstemt, men linjen var lagt: For Folketingsmedlemmen skulle den tyske besættelse af Danmark og den følgende adskillelse af Danmark og Færøerne bruges

7. Memorandum fra Bankdirektør Thorstein Petersen, Tórshavn, Lagtingsmedlem for »Hin føroyaska fólkaflokkinn« til His Britannic Majestis [s c] Consul Mr. Mason, her. 11.5.1940, i PRO, FO 649/1.

til at sikre færøsk selvstændighed eller i det mindste stærkt udvidet selvstyre. Heroverfor stod amtmand C.A. Hilbert, der på et Lagtingsmøde den 15. april slog sin position fast ved at udtale: »Amtmanden har under de nuværende Forhold samme Beføjelser som Den danske Regering«. ⁸ At briterne ville blive indblandet i denne konflikt var uundgåeligt.

Flagsagen

Det første – og på Færøerne berømteste – eksempel herpå var »Flagsagen«. Anledningen hertil var, at de britiske myndigheder i Aberdeen nægtede at lade færøske skibe sejle under dansk flag. Som alternativ foreslog færøske fiskere at bruge det færøske flag, Merkið, som kendingsmærke, og det accepterede briterne. Hvad briterne ikke vidste, var, at netop retten til eget flag stod højt på både selvstyrefolks og socialdemokraters nationale ønskeseddel. Derfor blev det på Færøerne set som et klart politisk signal, at fiskeskibe med det færøske flag den 21. april anløb Thorshavn. Den 23. april samledes demonstranter foran amtsgården og krævede eget flag. Samme dag gik Folkeflokket, Socialdemokratiet og Selvstyrepartiet ind for indførelsen af det færøske flag, og dagen efter samledes flere hundrede demonstranter foran amtsgården og gentog i en resolution kravet, som amtmanden afviste – med mindre det kom fra britisk side. Den ordre kom så den 25. april efter et mislykket forsøg på at mægle ved at foreslå et tredje flag, og selv om den britiske ordre udtrykkeligt handlede om flagføring til søs, blev Merkið snart almindelig anvendt på øerne.

Sagen er interessant, fordi der i dette første sammenstød etableredes mønstre, som genfindes de følgende år. Her tænkes ikke på, at det var britiske ordrer, baseret på uvidenhed, der udløste episoden. ⁹ Derimod er det påfaldende, at Mason i et telegram til Udenrigsministeriet, dateret den 25.

8. Citeret efter *ibid.*

9. I et brev fra Alan Ker, Flådeministeriet, til Collier, Udenrigsministeriet, dateret maj 1940 (i PRO, FO 371/24783) hedder det, at »Naval Control Service Officer [i Aberdeen] ... reports that the Customs War Department insisted on the Faroese vessels wearing the offending flag before he gave them clearance.« Hensigten i brevet er at understrege, at misøren ikke er flådens ansvar; ud over Customs War Department lægges det i stedet på »the local Government« og på konsul Mason.

april, skriver, at han stillede flagkravet fra britisk side for at forhindre amtmand Hilbert i at tabe ansigt i den ophedede situation.¹⁰ Her er altså et klart eksempel på, hvordan den britiske konsul så det som sin opgave at støtte det danske styre, men samtidig også pragmatisk at undgå uroligheder, der kunne skabe problemer for besættelsen.

Lige så interessant er den danske Londonlegations reaktioner. I forbindelse med de økonomiske forhandlinger, der samtidig pågik mellem briterne og en færøsk delegation i London, fremhævede gesandt Reventlow over for embedsmænd i Ministry of Economic Warfare, at flaget »was, in fact, the symbol of the separatist Party in the Islands: its adoption would, therefore, have a somewhat tendencious appearance in the view of the expressed policy of His Majesty's Government not to make any alterations in the political status of the Faroe Islands.«¹¹ Den 30. april rejste legationsråd Gustav Rasmussen sagen over for Laurence Collier, chefen for »Northern Department« i Udenrigsministeriet, og understregede, at flaget blev betragtet som »a »rebel« emblem«, og dagen efter bad Reventlow Udenrigsministeriet om, at Mason gjorde det klart på øerne, at flagordningen var »a temporary and practical measure only«, og at han skulle fremsætte en erklæring »to the effect that His Majesty's Government agreed to the continuance of the public administration of the Island by the Governor in collaboration with the *Lagting*, subject of course to such security regulations as may be found necessary for the safety of the occupying forces.«

Det lovede Collier og forsikrede samtidig, at den britiske regering »had no desire to interfere in any way in these questions of Faroese politics«, og at man håbede ved krigens afslutning at kunne genoverdrage øerne til Danmark uden at have »compromised the political relationship between the islanders and the Danish Government«. ¹² Det var efter denne samtale, at Collier den 2. maj sendte Mason et telegram med besked om at fastslå over for amtmanden, at »in general they [dvs. den britiske regering] desire that the islands should continue to be administered by the Governor in co-operation with the *Lagting*, subject only to such security regulations as may be necessary for the safety of the occupying forces.«¹³

Det gjorde Mason den følgende dag i en note, som Hilbert fremlagde i

10. Telegrammet findes i PRO, FO 371/24787.

11. Referat af møde i Ministry of Economic Warfare, dateret 28.4.1940, i PRO, FO 371/24787.

12. Referatet findes i PRO, FO 371/24783.

13. PRO, FO 371/24782.

Lagtinget. Heri blev den britiske position fastslået som følger: »Det er i det hele den britiske Regerings Ønske, at Øerne fortsat administreres af Amtmanden i Samarbejde med Færøernes Lagting, saaledes at Forbehold kun tages med hensyn til saadanne Sikkerhedsforanstaltninger, som maatte blive nødvendige for Besættelsestroppersnes Sikkerhed.«¹⁴

Dette notat blev, sammen med Churchills tale og notatet af 14. april, de fundamentale formuleringer af den britiske holdning, som der henvises til i kommende sager. Når notatets oprindelse er fulgt så nøje her, er det fordi denne tydeligt demonstrerer, i hvor høj grad Udenrigsministeriet lyttede til og fulgte den danske legations opfordringer. Når positioner skulle fastlægges i konkrete spørgsmål, der kunne give anledning til problemer, var det vurderingerne fra Mason (og hans efterfølgere) samt de danske Londondiplomater, som embedsmændene i Udenrigsministeriet tog udgangspunkt i.

Pengespørgsmålet

Et andet, stort set samtidigt eksempel er legationens rolle i forhandlingerne om øernes økonomiske forhold under besættelsen. Her krævede embedsmænd fra Ministry of Economic Warfare, at de danske penge blev inddraget og erstattet med »a new local note issue of an emergency character bearing the name of the Governor«.¹⁵ Det forslag mødte modstand fra Reventlow, der i et brev til Udenrigsministeriet af 1. juni 1940 anførte, at grunden til hans modstand primært var politisk. I et telegram til Laurence Collier af 13. juni 1940 argumenterer Mason også imod færøsk seddeludstedelse og for, at man fortsat skulle anvende dansk mønt, om end i form af overstemplede sedler: »The issue of distinctive new notes will inevitably provoke an outbreak of Faroese »patriotism« similar to the recent demonstrations in favour of the Faroese flag for shipping. I must explain that any occasion for exploiting the national feeling is seized by a small and noisy group of extremists in the Lagting and general public, and already during the past week discussions in the Lagting on the subject of the notes have turned on the national question.«

På baggrund heraf lagde Udenrigsministeriet pres på Finansministeriet,

14. Citeret efter Müller, 1945, s. 29.

15. I »Draft Version« af erklæring fra »His Majesty's Government to the Government of the Faroe Islands«, dateret 20.5.1940, i PRO, FO 371/24787.

der accepterede overstemplingen af danske sedler, og i den endelige aftale ændredes betegnelsen »Faroese currency« til »local currency«, igen på Reventlows foranledning.¹⁶ Der var således tydelig politik i sagen – der økonomisk blev en parentes, idet amtmanden på grund af pengemængdeproblemer allerede i august forespurgte om – og fik tilladelse til – at udstede nye, lokale sedler.¹⁷

Thorstein Petersens memorandum

Færinger blev ikke taget med på råd, og selvstyrelhængere nægtede man reelt at lytte til. Thorstein Petersens ovenfor citerede 19 sider lange memorandum til Mason af 11. maj 1940 er tydeligt et forsøg fra Folkeflokken på at blive taget alvorligt af briterne. Kernepunktet er partiets modstand mod den midlertidige styreløvs af 7. maj, men i memorandumet redegør Petersen også detaljeret for den politiske udvikling siden den 9. april, set med Folkeflok-øjne. Tonen er skarp over for de færøske modstandere i Sambandspartiet, der hævdes at være tilhængere af Danmark »for at kunde nyde godt af den danske Statsstøtte«. Det interessante i memorandumet er dog Petersens redegørelse for Folkeflokkens politiske position.

Petersen betoner, at amtmandens funktion ifølge Lagtingsloven af 1923 er rent administrativ: »at føre Rigsdagens, Kongens og Ministrenes Beslutninger ud i Livet«. Som konsekvens heraf argumenterer han for, at »det er Færøernes Lagting, der skal indtræde i de Funktioner, som hidtil har været hos den danske Centraladministration i København, og at Herr Amtmanden skal være pligtig til at følge de Beslutninger, der tages af det færøske Folk gennem dets folkevalgte Repræsentation – Færøernes Lagting.«

På denne baggrund kritiseres den nye styreløvs for at være udemokratisk (»nærmest et Diktatur«), og konsekvensen af amtmandens øgede beføjelser er for Petersen, at »vi faktisk [skal] leve vort Liv videre under Ansvar, som kun kan gøres gældende indenfor det tyske Diktaturets Interesseomraade, og det maa vi paa den færøske Befolknings Vegne protestere mod paa det det kraftigste.«

16. Brev fra Reventlow til Udenrigsministeriet, 21.6.1940, i PRO, FO 371/24787.

17. Forløbet kan følges i PRO, FO 371/24787.

Opraab til Befolkningen paa Færøerne.

*Fors Færøerne Land og Folk. Fordygt af ...
meget vanskelige Forhold.*

~~[Tyske Tropper har Natten til 1 Gaar overskredet den danske Grænse i Sønderjylland og, efter hvad der er oplyst, besat de militært set vigtigste Punkter i Landet.~~

~~Den danske Regering, der stadig udøver Magten i indre Forhold, er under Protest traadt i Forbindelse med den tyske Regerings Repræsentanter og har opfordret Befolkningen i de af de tyske Tropper besatte Dele af Landet til at afholde sig fra enhver Modstand.~~

~~Regeringen har lovet at forsøge at sikre Land og Folk mod de af Krigsforholdene følgende Ulykker, og det samme lover Amtet paa Regeringen: Vi vil gøre paa Færøerne, der ikke paa nogen Maade er undergivet tysk Myndighed.]~~

~~De Vanskeligheder, der følger af, at Forbindelsen ved Post, Telegra og Søfart mellem Færøerne og det øvrige Land i den første Tid maa anses for afbrudt eller i hvert Fald vanskeliggjort, er ikke større, end at de ved Foranstaltninger truffet af Færøernes lovlige Repræsentationer, nemlig Lagtinge og Amtet, kan overvindes, naar blot det daglige Liv paa Færøerne fortsættes med den Ro og den beherskede Optræden, og velovervejede Handlinger, som anstaa sig et saa gammelt, nordisk Kulturfolk som det færøske.~~

~~Derfor opfordrer Amtet hverved alle og enhver til paa rolig og værdig Vis at imødesee Fremtiden og nøje huske, at hver eneste Borger er medansvarlig for Færøernes Skæbne, der ene og alene afhænger af Folkets Holdning~~

... lagting

Færø Amt, den 10. April 1940.

K. Hilbert

Hilbert.

Tyskernes besættelse af Danmark gav anledning til, at det færøske lagting forsøgte at opnå en selvstændig rolle ved siden af den danske amtmand som Færøernes officielle styre. I dette udkast til »Opraab til Befolkningen paa Færøerne« af 10. april 1940, som er skrevet af amtmanden, men derefter gennemgået af lagtinget, kan man se, hvorledes lagtinget har søgt at bringe sig ind som ligestillet part ved siden af amtmanden og har nedtonet hele spørgsmålet om forbindelsen til Danmark. Det lykkedes ikke amtmand og lagting at nå til enighed om udsendelsen af en fælles erklæring, og amtmanden udsendte derfor selv sit oprindelige forslag. (Efter Niels Juel Arge: *Stridsårini 1940-45, bd. I, Tórshavn 1986, s. 28*).

Det var altså demokratiske argumenter, der skulle overtale Mason (og den britiske regering) til en imødekomme kurs over for Folketingsflakken, hvis politiske mål Petersen definerede som »Home Rule.« Men han talte for døde øren.¹⁸

Svaret til Jóannes Patursson

Disse sager udgør en klar illustration af den britiske linje. Man fastholdt Churchills tale som et løfte til Danmark sammen med ikke-indblanding i indre forhold som officiel politik. Men denne ikke-indblanding var en støtte til status quo. Det fremhævede Collier over for Reventlow i London den 1. maj. Denne position blev slået fast igen i endnu klarere form i januar 1941.

Baggrunden var, at lederen af Folketingsflakken, Jóannes Patursson, mente, at der var klare forskelle mellem den britiske position i noterne af 14. april og af 3. maj. På den baggrund stillede han i et brev af 12. oktober 1940 Mason følgende spørgsmål:

»Is the message which the Amtmand on the 3rd of May has brought to the Logting [sic] to be understood to the effect that the British government demends [sic] that the Faroe Islands shall be continued to be administered by the Amtmand in conjunction with the Logting, and that the British Government will set itself against the Logting taking on the internal administration which the Logting and the people might agree upon, from which the Amtmand was excluded or in which he possesses less power than at present,

or is the British government's attitude of such a character as has been understood from the afore mentioned letter of 14th April from the British Consulate that the British government will not interfere with how the Faroese people order their internal management of the islands.«

Dette brev anså Mason for at være så spidsfindigt, at skarpere hjerner end Patursson (»who is on the whole simple and well-meaning«) måtte stå bag. Derfor anførte han over for Udenrigsministeriet i et brev af 21. oktober, at det var nødvendigt med et svar. Han vedlagde et udkast, hvori det blev understreget, at hvis »the fundamental structure of Government

18. Mason fremførte ikke Petersens argumenter over for sine overordnede i London, og brevet er bevaret i konsulatets arkiv (PRO, FO 649/1), ikke i Udenrigsministeriets korrespondencearkiv.

should be altered« som følge af adskillelsen mellem Danmark og Færøerne og den britiske besættelse, »then we should have been indirectly responsible for an interference in the internal administration of the islands, which, being a part of Denmark, could not in normal circumstances modify their constitution without the consent of the Danish Government.«

Masons eneste åbning for en ændring af styreformen var, at hvis Patursson kunne »obtain ... the assent of the Danish Government to an alteration in the Faroes' Constitution, then we should feel a priori obliged to give our support to that alteration, as otherwise we should likewise be interfering in the normal course of Faroese politics.«¹⁹

Sagen cirkulerede den næste måneds tid rundt i Udenrigsministeriet, hvor holdningen var, at Masons udkast til et svar var for blødt. Det var i britisk interesse at støtte amtmanden, der »has been reasonable & helpful«.

Resultatet blev et telegram til Mason af 29. november, hvori det hed, at man anså det for højst usandsynligt, at en ændring i styreformen med henblik på at fjerne amtmanden ville gavne lokalbefolkningen eller »the general relations between His Majesty's Government and the administration«. Derfor skulle ethvert forsøg på at ændre den eksisterende styreform »be definitively discouraged«. På dette grundlag formuleredes Masons svar til Patursson. Det tog udgangspunkt i noterne fra 14. april og 3. maj som udtryk for den britiske politik og fastslog, at de havde dannet grundlag for et udmærket samarbejde mellem den britiske regering og det lokale styre. Herefter hed det: »In these circumstances His Majesty's Government could not be expected to welcome any alteration in the existing constitutional position unless they could be satisfied that such an alteration would be to the general benefit of all the parties concerned and could be brought about by constitutional means. This would inter alia require the passage of Danish legislation, and in the present circumstances neither the Danish Government nor the Danish legislative can be regarded as possessing the freedom of action necessary for this purpose.«²⁰ Budskabet til Patursson var således glasklart: Så længe krigen stod på, ville briterne ikke støtte en ændring af styreformen.

19. Brev fra Mason til Foreign Office, 21.10.1940 samt Paturssons brev til Mason, 12.10.1940, i PRO, FO 371/24784.

20. *Draft letter* fra Coote, godkendt af vice-udenrigsminister Orme Sargent, til Mason, 29.11.1940, i PRO, FO 371/24784.

Noten til Hilbert

I mellemtiden havde amtmand Hilbert imidlertid henvendt sig til Mason²¹ for at sikre sig britisk støtte, hvis spændingerne mellem ham og Lagtinget skulle eksplodere, fx hvis Hilbert så sig nødsaget til at anvende sin veto-ret. Hilbert spurgte ganske kontant om, »whether we should support him against the majority of the Faroese people ... in some vital matter affecting the sovereignty and authority of Denmark«.

Under samtalen mellem Hilbert og Mason opstilledes videre tre scenarier for øernes fremtidige styreform. For det første status quo baseret på støtte fra den britiske regering og »the large section of Faroese opinion which is favourable to the Danish administration ...«. For det andet kunne Storbritannien »take over the administration in trust, using him if desired as the means of administering the Islands, but having direct control over him. He would be prepared to accept this situation if the Home Rule Party made his situation impossible.« Endelig anførte Hilbert muligheden for »to allow the Faroese to rule themselves without him.«

Baggrunden for Hilberts henvendelse var givetvis det forslag om en lov, der gjorde færøsk til officielt sprog, som Folkeflokket havde fremsat i Lagtinget, og som fik støtte fra Selvstyrepartiet og Socialdemokratiet. Det var her, Hilbert planlagde at nedlægge veto, hvad han følgende gjorde. Mason mente, at Hilbert overdrev,²² men Hilbert fremførte også situationens alvor over for den danske legation, som videresendte hans opfordring om, at »it would be of the greatest significance and make things run more easily if His Britannic Majesty's Government at once would make a statement to the effect,« at status quo skal opretholdes.²³

I Udenrigsministeriet fulgte man både Masons vurdering og Reventlows opfordring. I et telegram til Mason 18. december fastslog Laurence Collier, at briterne foretrak status quo, hvad angik øernes styreform, men at man i værste fald foretrak at administrere direkte med amtmandens hjælp frem for option 3: færøsk selvstændighed. Collier spillede også på det økonomiske argument ved at indskærpe, at den økonomiske britiske hjælp til øerne var baseret på »the assumption that the present constitutional position would be maintained. If the constitution should be altered, His Majesty's Government might be obliged to reconsider their policy in

21. Jf. brev fra Mason til Foreign Office, 22.11.1940, i PRO, FO 371/24784.

22. Brev fra Mason til Foreign Office, 24.11.1940, i PRO, FO 371/24784.

23. »Observations regarding the legal position of the Governor of the Faroe Islands«, Den Danske Ambassade, London, 6.12.1940, i PRO, FO 371/24784.

regard to financial assistance to the islands ...«. ²⁴ Samtidig foranledigede Reventlows henvendelse, at Mason blev beordret til at rette en henvendelse til amtmanden. Denne henvendelse var en ordret kopi af det ovenfor citerede svar til Patursson, der således fik karakter af den officielt og åbent formulerede britiske position i forhold til Færøernes styreform. At amtmand Hilbert skyndte sig at lade noten offentliggøre i pressen 18. januar 1941, efter at en artikel i Folkeflokkens avis, *Dagblaðið*, havde krævet færøsk selvstyre og truet med, at folket ville tage sagen i egne hænder, hvis Lagtinget ikke handlede, ²⁵ kan ikke undre. ²⁶

Problemerne i efteråret 1941

Med Masons skrivelse til Hilbert skulle man tro, at den britiske holdning var blevet udtrykt så utvetydigt, at spillet om styreformen var forbi. Men det var ikke tilfældet. I efteråret 1941 blussede den politiske uro op igen. I september var Hilbert i London, hvor han under et møde med Udenrigsministeriets John Dashwood forudså nye problemer med selvstyretilhængerne i Lagtinget. ²⁷ Dashwood lovede britisk støtte i form af en ny erklæring fra Mason til Hilbert. Heri blev det nok en gang slået fast, at den britiske regering »would ... view with strong disfavour any modification of the existing position which might be calculated to cause disturbance and disquiet«. ²⁸ Mason mente ikke, at noten var nødvendig og fik tilladelse til at holde den tilbage mod at fortælle Hilbert, at han havde den. Få dage senere henvendte Hilbert sig imidlertid til Mason for at advare om, at det snart ville komme til nye sammenstød med Lagtinget, når dette skulle diskutere bl.a. skatteforhold, sprogloven og en revision af styreloven af 7. maj 1940. Hilbert slog fast, at han ikke ville acceptere, at Lagtinget tiltog sig mere magt, og at hans holdning kunne føre til uro. Efter at have udmalet dette scenario luftede han tanken om at opløse Lagtinget og lade det erstatte med en »committee administration«, som han ønskede, at Mason skulle deltage i. Det takkede Mason nej til.

Videre spurgte Hilbert om det britiske militær – hvis det skulle blive

24. Telegram fra Collier til Mason, 18.12.1940, i PRO, FO 371/24784.

25. Artiklen findes i kopi og oversættelse i PRO, FO 371/24784.

26. Noter er optrykt i Müller, 1945, s. 29f.

27. Referat af mødet 16.9.1941 findes i PRO, FO 371/29278.

28. Erklæringen fremsendt i telegram til Mason, 26.9.1941, kopi i PRO, FO 371/29278.

nødvendigt – ville hjælpe med at få administrationen til at fungere.²⁹ Masons telegram førte de følgende uger til megen aktivitet i både Udenrigsministeriet og Krigsministeriet. Begge steder afvistes brug af britiske tropper. Det var et brud på den erklærede ikke-interventionslinje, påpegede Dashwood, og kunne kun tænkes, »if it were necessary to prevent a state bordering on anarchy«, og den besked gik 10. november videre til Mason, der også blev advaret mod forslaget om komité-styre, der »in view of Lagting's old establishment [would be] likely to unite the bulk of public opinion against him [dvs. Hilbert]«. Endelig opfordredes Mason til at overtale Hilbert til at indgå kompromisser for at splitte oppositionen.³⁰

Dashwoods memorandum

Det havde Hilbert allerede gjort den 15. oktober. Inden da havde »the constitutional crisis« imidlertid afstedkommet et længere memorandum af John Dashwood. Hans memorandum tog udgangspunkt i det overordnede spørgsmål: »it seems advisable to decide more precisely than we have hitherto done how far we should support the Governor, and what control, if any, should be imposed on the conduct of his relations with the Lagting.«

Dashwood opstillede fire spørgsmål, man måtte tage stilling til. For det første om Storbritannien efter krigen ville overdrage øerne til Danmark igen, uanset »how the Danes and the Danish Government have behaved in the interval, and even if this was against the express will of the majority of the inhabitants?« For det andet om Storbritannien skulle kræve nogen modydelse, såsom baserettigheder, for deres forvaltning af øerne. De to sidste spørgsmål lød:

»(3) Are H[is] M[ajesty's] G[overnment] prepared to uphold, without question, the Governor's policy of allowing no impairment of the Danish connexion or the passage of any measures, even if desired by the majori-

29. Telegram fra Mason til Udenrigsministeriet, 13.10.1941, i PRO, FO 371/29278.

30. Minute af Dashwood, 29.10.1941; telegram til Mason af 10.11.1941; brev fra Col. J.V. Bailey, Krigsministeriet, til Dashwood, 6.11.1941; alle i PRO, FO 371/29278. Et brev fra Krigsministeriet til O.C. Troops Faroe, dateret 19.11.1941, hvori det indskræpes, at britiske troppers opgaver er øernes forsvar, og at »Troops should not be used for any other purpose unless a state of anarchy breaks out which is beyond the control of the civil authorities and which is going to interfere seriously with the normal duties of the troops«, skal givetvis ses i forbindelse med denne forespørgsel. Se PRO, WO 106/3022.

ty of the inhabitants, which may be contrary to the Danish law and constitution?

(4) Should the Governor be told that while H[is] M[ajesty's] G[overnment] desire, as hitherto, to see the Islands administered by him in co-operation with the Lagting, they would not be prepared to support the Governor beyond the point where he was able to enforce his own administration.«

Ifølge Dashwood var svarene på de første to spørgsmål forbundne, idet han mente, at Churchills tale i Underhuset forpligtede Storbritannien, medmindre »the Danish Gvt in Cph embarked on a full fledged policy of collaboration with the Germans or otherwise identified their aims with those of the enemy«. Vedrørende de to sidste spørgsmål argumenterede han: »The answers to questions (3) and (4) should, I submit, be that we will support the Governor to the extent that he is able to enforce his own administration, and that if he is unsuccessful in this, either owing to a too rigid insistence on maintaining the Danish connexion and institutions, or to the fact that his administration is resented by the bulk of the population, we may have to insist, in the mutual interests of the islanders and ourselves, not only to some radical changes in his policy but in the present form of the administration.«³¹

Dashwood åbnede altså for, at en ændret britisk politik kunne tænkes, hvis situationen på øerne i forholdet mellem det danske styre og befolkningen blev kritisk. Men spørgsmålet er, om dette synspunkt skal tillægges megen vægt. Dels er det tydeligt, at Dashwood tænker på en ekstrem og i hans øjne usandsynlig situation, og hans vurdering er primært, at Hilbert skal presses til en mere kompromissøgende kurs – som Mason også fik besked på i telegrammet af 10. november. Dels og langt vigtigere er det uklart, hvilken status Dashwoods memorandum har. Selv om Dashwood i denne periode tog sig af hovedparten af korrespondencen og forhandlingerne omkring Færøerne, så havde han ingen beslutningsdygtig position, og det er påfaldende, at memorandumet, der er skrevet på Dashwoods eget initiativ, ikke afstedkommer nogen (bevarede) kommentarer fra hans overordnede, Collier og Sargent. Det er ikke en gang klart, om de har læst det; i hvert fald er der hverken kommentarer eller blot initialer ved det, der viser, at det er blevet læst, hvad ellers var gængs praksis.

31. »H[is] M[ajesty's] G[overnment]'s attitude with regards to the Constitutional Position in the Faroes«, af John Dashwood, dateret 1.11.1940, i PRO, FO 371/29279.

Reaktionen på Danmarks tiltræden af Anti-Komintern Pagten

Det er også tydeligt, at det ikke var de ændringer af en ny kurs, som Dashwood lagde op til, der blev konsekvensen, da situationen i forholdet til Danmark ændredes efter den danske underskrivelse af Anti-Komintern Pagten den 25. november 1941. Det fik den danske Londongesandt Reventlow til åbent at afbryde forbindelsen med den danske regering den 1. december,³² og på Færøerne planlagde Hilbert at følge hans eksempel. Mason foreslog i et telegram til Udenrigsministeriet, at man ved samme lejlighed skulle udsende en fælles dansk-britisk erklæring, hvorefter det fremgik, at man ville »allow Faroese people to determine their own allegiance after the war.«

For Dashwood var den danske tiltræden af Anti-Komintern Pagten et klart bevis for, at den danske regering havde identificeret »their aims with those of the enemy and [thus] we need no longer observe the same solicitude as hitherto in maintaining the Danish connexion with the Faroes.« Men samtidig var det vigtigt at undgå uro på øerne, og til det formål ville den af Mason foreslåede erklæring tjene, idet »we should cut a great deal of the ground from the Home Rulers' feet, as far as the case for immediate separation is concerned.« Imidlertid kom Dashwood efter en samtale med sin chef Orme Sargent på andre tanker. Han telegraferede i stedet til Mason, at »It would be best for Governor to emphasise that he is merely repudiating Government which is temporarily acting under duress and that allegiance of himself and members of his Administration to King Christian and Denmark unimpaired. I do not approve of joint statement being issued as proposed in last sentence of your telegram. If Governor's action does in fact give rise to active demand for separation, you may issue statement to the effect that H[is] M[ajesty's] G[overnment] while welcoming his move do not consider that it justifies or necessitates any change in constitutional position of Faroes at present time.«

Hilberts erklæringer fra oktober 1941 og december 1942

Hilberts åbne erklæring blev aldrig til noget, da forslaget mødte modstand fra lederne af de partier, der samarbejdede med det danske styre (Sam-

32. Jf. Reventlows egen redegørelse herfor i E. Reventlow: *I dansk tjeneste*, København 1956, s. 144ff.

bandspartiet, Selvstyrepartiet og Socialdemokraterne), der frygtede tyske repressalier. I stedet fremsendte Hilbert et brev til Mason som repræsentant for den britiske regering, hvori han slog fast, at han havde handlet uafhængigt af den danske regering siden april 1940, at han og befolkningen støttede de allieredes sag, og at der ikke var nogen grund til at ændre forholdene på øerne.³³ Hermed forsøgte Hilbert at sikre sig den samme reelle position som de danske legationer i London og Washington.

I oktober året efter forsøgte Hilbert igen at placere øerne og sig selv åbent på den allierede side med en fælles erklæring fra Lagting og Amt om støtte til De frie Danske. Erklæringsudkastet understregede imidlertid også øernes ønske om at »return to the 100 years of union according to their own wishes«.³⁴ I to breve til Udenrigsministeriet af 15. oktober argumenterede Mason for, at erklæringen lagde for meget vægt på forholdet til Danmark, hvilket ville resultere i modstand fra Folkeflokken. Tværtimod mente Mason, at Hilbert burde love en folkeafstemning om øernes fremtid efter krigen, og han bad om ministeriets støtte hertil. Den fik han ikke. Udenrigsministeriets holdning var, at han højst måtte erklære, at Storbritannien ikke havde noget imod et sådant forslag, hvis Hilbert ønskede at fremsætte det.³⁵ Det blev imidlertid ikke aktuelt, da forslaget faldt, efter at Reventlow havde oplyst Hilbert om, at der ikke var sket noget i de dansk-tyske relationer, der nødvendiggjorde en sådan erklæring.

Efter dannelsen af Scavenius-regeringen den 8. november 1942 forsøgte Hilbert atter en gang. Nu fik hans forslag støtte af Sambandspartiet, mens Selvstyrepartiet og Socialdemokratiet var imod, og på den baggrund advarede Reventlow mod initiativet. I Udenrigsministeriet tilsluttede man sig Reventlows synspunkt.³⁶ Det lykkedes imidlertid Hilbert at sikre sig, at Selvstyrepartiet og Socialdemokratiet ikke ville stemme mod en sådan erklæring, og på den baggrund gav Reventlow og Udenrigsministeriet efter, mens Mason fik lov til at udsende nok en britisk støtteerklæring til amtmanden. På den baggrund kom så Hilberts erklæring endelig den 1. december 1942 med støtte fra de tre samarbejdspartier. Det skal dog betones, at erklæringen var radikalt anderledes end det udkast, der var blevet fremlagt i midten af oktober. Hilbert havde bøjet sig for de moderate selv-

33. Brev fra Hilbert til Mason, 4.12.1941, og brev fra Mason til Udenrigsministeriet, 11.12.1941, i PRO, FO 371/29279.

34. Telegram fra Mason til Udenrigsministeriet, 14.10.1942, i PRO, FO 371/32753.

35. Minute af E. Coote, 2.11.1942, i PRO, FO 371/32753.

36. Brev fra Reventlow til Hilbert, 19.11.1942, og telegram fra Udenrigsministeriet til Mason, 20.11.1942, begge i PRO, FO 371/32753.

styrekræfter, og det han i et brev til Reventlow, Kauffmann, den danske legation i Reykjavik og Christmas Møller om sagsforløbet omtalte som holdningen i »local British circles«. I erklæringen hed det om Færøernes situation efter krigen nemlig følgende:

»In my view the solution of their problems should not be dictated to the Faroese people after the war by a liberated Denmark; on the contrary, full consideration ought to be taken of the wishes of the Faroese people. I am convinced that this will be the attitude of a free Denmark in the negotiations that are bound to come after the war.«

Folket flokken protesterede over erklæringen. Thorstein Petersen mente, at Hilbert dermed havde afsat sig selv (hans autoritet beroede jo på at være den danske regerings repræsentant), og den 8. december fremsendte Folket flokkens lagtingsgruppe et protestbrev til den britiske udenrigsminister (på færøsk med engelsk kopi), der beklægede sig over Hilbert og samarbejdspartiernes adfærd. Konkrete krav stilledes ikke, og man må give Udenrigsministeriets M.L. Clarke ret i, at der var tale om et »rather pointless document«. Brevet blev da heller ikke besvaret af Udenrigsministeriet, der nøjedes med at bekræfte modtagelsen af det. På Færøerne indledte Folket flokken en pressekampagne mod erklæringen med krav om udskrivelse af valg. Hilbert henvendte sig til Mason og antydede, at de britiske myndigheder skulle »take som action to suppress the »Folkaflokkur's« activities«, men det afviste Mason.³⁷ Sagen døde da også af sig selv igen, og man skal frem til sommeren 1943 før man finder den næste større konfrontation mellem samarbejds- og selvstyrekræfter, som fik briterne til nok en gang at gennemspille de mulige handlingsscenerier.

Konfrontationen i sommeren 1943

Konfrontationen udløstes af folketingsvalget i marts 1943. Briterne valgte at betragte dette som et rent internt anliggende, men valget af Thorstein Petersen gav anledning til britisk bekymring. Det var en mulig valgsejr

37. Telegram fra Mason til Udenrigsministeriet, 25.11.1942; brev fra Reventlow til Warner, Udenrigsministeriet, 30.11.1942; brev fra Mason til Udenrigsministeriet, 3.12.1942; oversættelse af Hilberts erklæring, 1.12.1942; resume af brev fra Hilbert til Reventlow m.fl., udateret; brev fra Folket flokkens lagtingsgruppe til Eden, 8.12.1942; minute af M.L. Clarke, 31.12.1942; brev fra Mason til Udenrigsministeriet, 12.12.1942; alle i PRO, FO 371/32753.

for Folkeflokken ved det kommende lagtingsvalg, der spøjte. Allerede den 5. maj noterede M.L. Clarke, at en sejr for Folkeflokken ville medføre en vanskelig situation, og dagen efter foreslog han, at den britiske position skulle slås fast igen i en erklæring, der »should have the effect of restraining the zealots of the People's Party«. I et telegram af 10. maj bekræftede Allan Price, der havde afløst Mason som konsul i december 1942, at en sådan erklæring ville være nyttig, men Clarke mente dog, at den skulle udsendes tættere på valget, der var fastsat til 24. august. Betykningen i Udenrigsministeriet blev næppe mindre af Thorstein Petersens og *Dagbladiðs* kommentarer efter valget, hvor man lagde op til at ville gennemføre fuldt indre selvstyre efter en valgsejr.³⁸

I begyndelsen af juli besøgte Price London, og selv om han og de militært ansvarshavende på øerne ikke var særligt urolige og påpegede, at færingerne godt vidste, at de i et og alt var afhængige af briterne og ville handle derefter, så gav situationen alligevel anledning til nye refleksioner i ministeriet. Den 7. juli udfærdigede Clarke et længere notat, hvori han overvejede konsekvenserne af en eventuel sejr for Folkeflokken. Udgangspunktet var: »If Mr. Thorstein Petersen gets a majority in the Lagting it is possible that that body would pass a resolution declaring an independent state. The Governor would, of course, resist this. ... It is clear that the establishment of an independent Faroes would be contrary to our agreed policy and we should have to support the Governor.«

Men ifølge Clarke talte sandsynligheden for, at Petersen ikke ville kræve fuld uafhængighed, men blot radikale ændringer, der ville forbedre øernes forhandlingsposition over for Danmark efter krigen. Disse mulige ændringsforslag diskuterede Clarke derefter. Han mente, at amtmanden måtte give sig i sprogspørgsmålet, og at det penible spørgsmål om amtmandens vetoret måske kunne løses ved at etablere et andetkammer i Lagtinget, hvor de øverste danske embedsmænd og visse lagtingsmænd sad. Men på de øvrige felter: administrationens forbliven på danske hænder, udenlandsk repræsentation og Dannebrog som officielt flag mente Clarke, at briterne måtte støtte amtmanden. Clarkes meget konkrete overvejelser blev dog sat i skyggen af begivenhederne efter offentliggørelsen af Folkeflokkenes valgprogram, hvor man slog fast, at da færingerne udgjorde en nation, havde de

38. Clarkes kommentar, Petersens erklæring (10.5.1943) og *Dagbladiðs* artikel fra 25.5.1943 findes alle i PRO, FO 371/36814. Clarkes forslag af 6.5. og Prices telegram af 10.5.1943 findes i PRO, FO 371/36818.

ret til at styre øerne. Videre krævede man, at Lagtinget skulle være øernes nationalforsamling og som sådan udgøre den suveræne magt.³⁹

På den baggrund stillede Christopher Warner, der i 1942 havde afløst Collier som leder af »Northern Department«, spørgsmålet, om »the Faroes [have] any right to secede?«. Hvis ikke måtte de i givet fald fordømmes som oprørere, og det skulle meddeles på forhånd. Warner mente dog samtidig, at det var »quite absurd for the Faroes to attempt to be an independent state«, og at Storbritannien sandsynligvis under alle omstændigheder ville nægte at anerkende dem. Også dette skulle gøres klart. Men da Warner frygtede, at en britisk erklæring af denne karakter ville kunne blive misbrugt af tyskerne, foreslog han i stedet, at konsulen formidlede de britiske standpunkter »orally and unofficially to the leader of the extreme Home Rule Party«.⁴⁰

Den 27. juli forudså Vorley, der havde afløst Price som konsul, i et telegram en sejr til Folkeflokken. I den situation mente han (og den militære ledelse), at en klar erklæring om den britiske holdning var nødvendig for at forebygge uro. Den 31. juli fik Vorley derpå besked om at offentliggøre følgende erklæring i pressen:

»As there appears to be some doubt as to the attitude of His Majesty's Government regarding the administration of the Faroe Islands, I am authorized to state that their view remains as set forth in the statement made by Mr Winston Churchill, then First Lord of the Admiralty, on 11th April, 1940, and in the letter from Mr. Mason to the Governor of 13th January 1941«.

De relevante passager skulle citeres. Ved siden af erklæringen fik han besked på at informere Thorstein Petersen om følgende:

»(a) Faroes have no constitutional right to secede from Denmark. If therefore they attempted to set themselves up as an independent State without the agreement of the Danish Government they would legally be in the position as rebels and could only be so regarded by other States who respect normal rules of international relations and wish to maintain friendly relations with Denmark after the War. Consequently neither His Majesty's Government nor any other reputable Government would recognize an independent Faroese State if this was proclaimed by the Lagting while consultation with the Danish Government is impossible, or deal with those purporting to represent »independent« Faroes.

39. Valgprogrammet findes i oversættelse i PRO, FO 371/36818.

40. Minute af Warner, 19.7.1943, i PRO, FO 371/36818.

(b) His Majesty's Government have announced publicly that they will not accept any territorial changes which take place during the war unless they take place with the free consent and goodwill of all parties concerned. The declaration of the independence of the Faroes would clearly amount to such a territorial change.

(c) The whole tendency in the modern world is against the establishment of small states which are incapable of independent existence, militarily or economically.«⁴¹

Her må det jo konstateres, at den britiske position blev skåret ud i pap for Petersen. At budskabet trængte ind, fremgår af en artikel i *Dagblaðið* den 7. august, hvor Petersen konkluderede, at »I realize that the Faroese cannot expect to be recognized by other countries as a separate state during the war«. Men Petersen skrev også, at det havde man aldrig krævet; derimod ville man holde fast i kravet om indre selvstyre.⁴²

Lagtingsvalget i august 1943

Resultatet af lagtingsvalget blev en sejr for Folkeflokken. Partiet fik 41,5% af stemmerne og 12 pladser i Lagtinget. De tre øvrige partier, der havde samarbejdet med amtmanden om styret siden maj 1940, gik alle tilbage. Sambandspartiet fik 28,2% af stemmerne og 8 pladser, Socialdemokratiet fik 20% og 5 pladser, mens Selvstyrepartiet kun fik 10,2% og ingen pladser.⁴³ Selv om Folkeflokken vandt, fik partiet altså ikke flertal, og det afgørende politiske spørgsmål på øerne efter valget var, om Socialdemokraterne ville opretholde samarbejdet med Sambandspartiet (og amtmand) eller i stedet indlede et samarbejde med Folkeflokken.

I lyset af muligheden for et sådant samarbejde anså Warner det atter en gang for at være nødvendigt med en britisk intervention. Han formulerede den 19. september et udkast til en ny britisk erklæring, der gentog indholdet i erklæringen, som Vorley havde offentliggjort før valget. Men udenrigsminister Eden var modstander af at udsende en ny erklæring og mente, at man i stedet skulle give partilederne »a further warning ... confidentially«. Hvis det ikke hjalp, så måtte man ty til en ny erklæring. Derfor fik Vorley nok en gang besked om at underrette færøske ledere og især

41. Telegram fra Udenrigsministeriet til Vorley, 31.7.1943, i PRO, FO 371/36818.

42. Artiklen findes i oversættelse i PRO, FO 371/36818.

43. Jf. Hansen og Jespersen, 1994, s. 36.

Socialdemokraterne om, at briterne under ingen omstændigheder ville acceptere en færøsk uafhængighedserklæring. Om det var det britiske pres, der fik Socialdemokraterne til at opgive en flirt med Folkeflokkens, fremgår ikke klart af de britiske arkiver, hvor Vorley forventeligt i en indberetning af 19. oktober understreger, at Hilbert havde lagt stor vægt på den britiske position i sine forhandlinger med lederne af Sambandspartiet og Socialdemokratiet.⁴⁴ Resultatet af disse forhandlinger blev en genoptagelse af samarbejdet, og dette fortsatte resten af krigen.

Lagtingsvalget i august 1943 var sidste gang, at briterne for alvor var bekymrede over den politiske situation på Færøerne. Vorley kunne også sidenhen af og til melde om småskærmydsler, som da Folkeflokkens og Socialdemokratiet vedtog at stryge det danske flag over Lagtinget i december 1943, hvilket Hilbert naturligvis var imod, men ikke nedlagde veto overfor.⁴⁵ Men tonen var afdæmpet, og forud for åbningen af Lagtinget i august 1944 kunne Vorley rapportere, at Folkeflokkens var svækket, bl.a. fordi Danmarks aktier var steget efter 29. august 1943, men også fordi Folkeflokkens ikke havde formået at bruge sine lagtingsmedlemmer til noget som helst. Selv Hilbert imødeså den nye samling med fuld fortrøstning, og det var – som Clarke kommenterede det i London – nye meldinger fra amtmanden, der siden besættelsens begyndelse som hovedlinje havde taget bekymringerne på forskud.⁴⁶ Optimismen viste sig også at være velbegrundet. Det kom i resten af besættelsestiden ikke til situationer, hvor briterne følte sig nødsaget til at intervenere i færøsk politik.

Sammenfattende karakteristik af den britiske besættelsespolitik

Den britiske besættelsespolitik på Færøerne under Anden Verdenskrig må sammenfattende karakteriseres som konsekvent fra omtrent første færd. Storbritannien valgte at støtte politisk status quo på øerne. Flagsagen, der udgør den markante undtagelse på denne linje, udsprang helt klart af uvidenhed, og når man valgte at stå fast (frem for at forfølge den luftede plan om et 'neutralt' alternativ til Dannebrog), var det ifølge Mason for at komme det danske styre til undsætning i en umulig situation. Der er ingen

44. Udkast til telegram til Vorley af Warner, 19.9.; referat af møde mellem Orme Sargent og Eden, 21.9., telegram til Vorley og indberetning fra Vorley, 19.10.1943, i PRO, FO 371/36818.

45. Breve fra Vorley til Udenrigsministeriet, 10.12.1943 og 3.1.1944, i PRO, FO 371/43078.

46. PRO, FO 371/43078.

grund til at betvivle denne udlægning. Som besættelsen skred frem, lagde briterne et beskedent og diskret pres på den danske administration for at være mere åben over for (begrænsede) færøske krav. Mere radikalt forsøgte Mason i 1942 at få Udenrigsministeriets opbakning til at presse Hilbert til at love en folkeafstemning om øernes fremtid, når krigen var forbi. Det fik han ikke, men det er næppe uden basis, når Hilbert til Reventlow skrev, at det var holdningen blandt briter på Færøerne, der bl.a. lå bag hans noget vage løfte om forhandlinger efter krigen i erklæringen af 1. december 1942.

I Udenrigsministeriet overvejede bl.a. Clarke at følge Masons linje op, men man kan ikke finde spor af initiativer i den retning, selv om irritationen over Hilberts stive holdning og manglende vilje til at lytte til færøske argumenter ofte skinner igennem i kommentarerne til færøske sager.

Men de britiske myndigheder lagde selv fra første færd klar afstand til færøske argumenter. I hvert fald nægtede man at indgå i noget, der lignede en dialog med Folkeflokkens ledere. Thorstein Petersens lange memorandum fra maj 1940 omtalte Mason ikke over for sine overordnede; Jóannes Paturssons forespørgsel i efteråret 1940 blev ganske vist besvaret, men i form af en skærpet præcisering af den britiske afvisning af selvstyre, og brevet fra Folkeflokkens lagtingsgruppe i december 1942 besvarede man ikke. Først i forbindelse med lagtingsvalget i 1943 blev partiet taget så alvorligt, at man fandt det nødvendigt med direkte henvendelser, men om nogen imødekommenhed over for dets standpunkter var der ikke tale. Holdningen til Folkeflokken gennem hele besættelsen er også tydelig i ministeriets interne kommentarer, hvor de betegnes som »a noisy minority«, »extremists« og »troublesome«. 50 år efter besættelsen omtalte Mason Thorstein Petersen som en »half-enemy«;⁴⁷ en holdning, der lå tæt på den, han havde i 1941, hvor han karakteriserede ham som »a disturber of the peace« og gjorde ham til »the source of most of our parochial troubles«.⁴⁸ Mason foreslog også, at Udenrigsministeriet lagde pres på den norske regering om at ophæve Petersens status som norsk konsul for derved at svække Folkeflokklederens position. Det nægtede den norske ambassadør Skylstad, men han indvilligede dog i at reducere Petersens status til honorær konsul uden reelle funktioner.⁴⁹

47. Interview med Mason, 23.7.1993.

48. Breve fra Mason til Collier, 8.1.1941 og 7.3.1941, i PRO, FO 371/29312.

49. Minute af Dashwood, 25.6.1941, og referat af møde mellem Skylstad og Collier, 2.10.1941, i PRO, FO 371/29312.

Der var et nært forhold mellem den britiske konsul, den danske amtmand og de øvrige danskere på Færøerne. Under sit ophold på øerne giftede Frederic Mason sig med en dansk kvinde, Karen Rorholm fra Hobro. På dette bryllupsbillede ses brudeparret sammen med forloveren, amtmand Hilbert, og to andre danskere. (Efter Niels Juel Arge: *Stridsårini 1940-45*, bd. II, Tórshavn 1986, s. 12).

Skal man pege på baggrunden for den britiske politik, kan udgangspunktet tages i Mason. »Why is your Consul in the Faroes so pro-Danish,« spurgte den norske udenrigsminister Trygve Lie på et møde i november 1941 Laurence Collier.⁵⁰ Også Nils Ihlen, der havde en kort karri-

50. Referat af møde mellem Collier og Lie, 20.11.1941, i PRO, FO 371/29279. For en god ordens skyld skal det anføres, at Lie uden forbehold accepterede Colliers udlægning af den britiske politik på øerne og yderligere gav et alt andet end flatterende billede af færingerne, som han hævdede var »capable of anything«, og han afviste enhver forestilling om norsk krav på øerne: »I do not want them to be part of Norway – Heaven forbid! They would only then start a Home Rule agitation against us.« På den anden side mente Lie også, at øernes tilhørsforhold til Danmark var problematisk og anførte, at »it will be easier to use the Islands in a scheme of Atlantic defence after the war if that connection no longer exists.« Et atlantisk forsvarssamarbejde efter krigen lå altså Lie på sinde allerede i 1941 – og han havde åbenbart ikke megen tiltro til Danmarks bidrag til et sådant.

ere som norsk konsul, men efter britisk krav blev udvist 1943, maler et portræt af Mason som ikke blot danskvenlig, men direkte kontrolleret af Hilbert.⁵¹ At Mason var danskvenlig, fremgår også tydeligt af hans mange indberetninger til Udenrigsministeriet. Denne holdning skyldes givetvis Masons opfattelse af, hvad der var hans mandat på øerne (jf. Churchills tale), men det må også være blevet styrket af opholdet på øerne, hvor han – efter eget udsagn – fandt sin sociale omgangskreds blandt britiske officerer og især danskere, mens han ikke havde megen kontakt med færinger.⁵² Når Masons holdning må anses for at have en vis betydning, skyldes det, at han var Udenrigsministeriets vigtigste informationskilde til forholdene på øerne i den første del af besættelsen, hvor positionerne, som siden blev fastholdt, fastlagdes.

Men danske myndigheder havde også en direkte vej til at påvirke den britiske politik. Det var den danske legation og især gesandt Reventlow. Den officielle britiske fortolkning af hans position efter den 9. april 1940 var, at han betragtedes som »charged informally with the protection of certain Danish interests not under enemy control«.⁵³ Færøerne kunne jo om noget siges at falde ind under denne kategori, og Reventlows in-put i den første vigtige fase af besættelsen var som omtalt markant. Under hele perioden stod Reventlow og den danske legation generelt i tæt forbindelse med Udenrigsministeriet, og de blev ofte taget med på råd i forbindelse med den britiske politik.

Men selv om Masons og Reventlows roller ikke var uvæsentlige, så må den britiske politik over for Færøerne først og sidst siges at hvile på Udenrigsministeriets vurdering af de britiske interesser. Det er tydeligt, at man fra første færd følte sig bundet af Churchills tale som udtryk for den fundamentale britiske holdning og et løfte, man ikke kunne løbe fra.

Men andre forhold kom selvfølgelig ind i billedet. Når Udenrigsministeriet stædigt nægtede at indgå i en dialog med selvstyrekræfterne og reelt afviste, at selv et demokratisk valgt flertal kunne få den britiske regering til at ændre holdning, kunne det være fristende at se dette i sammenhæng med britiske imperieforhold, hvor krigen øgede presset på briterne kraftigt i kolonispørgsmålet.⁵⁴ Der er imidlertid intet i kildematerialet, der peger i retning af, at problemerne på Færøerne blev set i et sådant perspektiv. Den

51. Ihlen, 1956, s. 80.

52. Interview med Mason, 23.7.1993.

53. Citeret efter Reventlow, 1956, s. 127.

54. Jf. J. Darwin: *Britain and Decolonisation. The Retreat from Empire in the Post-War World*, London 1988, s. 34-68.

eneste gang, hvor Færøerne ses i et imperiepærspektiv, er i Dashwoods memorandum fra september 1941, hvor han leger med tanken om, at øerne vil kræve »inclusion in the British Empire«, i hvilken situation Storbritannien ikke nødvendigvis ville føle sig forpligtet af Churchills løfte.⁵⁵ Men der er tale om tankespind, der aldrig fik reel karakter, og desuden var det jo også tankespind, der gik i en ganske anden retning end afkoloniseringens.

I stedet skal man forklare den britiske politik med udgangspunkt i Danmark. Det var nemlig ikke forholdene på Færøerne, men forholdene i Danmark og forholdet til Danmark, der er den afgørende forklaring på den britiske politik. Groft sagt mente de britiske beslutningstagere og embedsmænd, at 4 millioner danskere var mere interessante end 30.000 færinger. Det kan aflæses direkte i kommentarerne omkring udkastet til brevet til Patursson i efteråret 1940, hvor Dashwood lagde op til et skarpt svar på baggrund af følgende vurdering: »... we might be faced with all kinds of complications if they [dvs. Folkeflokken] should succeed in effecting the removal of the Governor who has been reasonable & helpful. *We should moreover inevitably incur considerable odium from the Danes generally who would be bound to suspect that the change had been brought about with our connivance*«. ⁵⁶

Dashwoods vurdering støttedes af hans overordnede. Det samme var tilfældet, da man i Udenrigsministeriet i juli 1942 efter en alarmistisk henvendelse fra Reventlow diskuterede politikken over for selvstyretilhængerne. Her bekræftede man den eksisterende kurs, og E.O. Coote supplerede dette med følgende betragtninger om, at sagen også skulle ses i sammenhæng med udviklingen i Danmark. Selv om den danske regering var kollaborationistisk, så var »... the majority of the Danes ... anti-German and we hope that, when the time is ripe, they will turn against the Germans. Nothing would discourage them, and the Free Danes, more than our recognition of Faroese independence, which would play straight into the hands of German propaganda.«⁵⁷

Afslutning

Denne tolkning underbygges, hvis man sammenligner med den britiske holdning til Island, som Storbritannien besatte 10. maj 1940. I Island stod

55. I PRO, FO 371/29278.

56. Minute af John Dashwood, udateret, men november 1941, i PRO, FO 371/24784. Min fremhævelse.

57. Minute af E.O. Coote, 15.7.1942, i PRO, FO 371/32761.

kravet om selvstændighed stærkt, og det var hævet over al tvivl, at Island ville benytte de muligheder for over en treårig periode at ophæve unionen med Danmark fra udgangen af 1940, som forbundsloven af 1918 åbnede muligheden for. Efter denne treårige periode kunne unionen ensidigt ophæves af Island, hvis to tredjedele af Altingets medlemmer gik ind herfor, og hvis tre fjerdedele ved den folkeafstemning, hvor mindst 75% af de stemmeberettigede deltog, gik ind for unionens opløsning.⁵⁸ Med udgangspunkt i denne situation forespurgte selvstændighedstilhængeren Jónas Jónsson i oktober 1940 den britiske ambassadør, om Storbritannien ville acceptere en islandsk løsrivelse fra unionen. Ambassadør Howard Smith mente ja, men i Udenrigsministeriet var opfattelsen en anden: »Magthaverne dér frygtede, at hvis islændingene oprettede en republik, imens de var under britisk besættelse, ville det blive brugt som tysk propaganda«.⁵⁹ Denne britiske position fik Smith bekræftet på møder i London i januar 1941. Den britiske holdning skyldtes ifølge den islandske historiker, Tómas Thór Tómasson, ikke mindst Reventlow, der »havde advaret den britiske regering om, at danskerne ville give dem skylden, hvis Island oprettede en republik med det samme.« På den baggrund blev Smith beordret til at presse den islandske regering til at udsætte løsrivelsesplanerne. Det var dette britiske pres, der lå bag de relativt bløde erklæringer om det dansk-islandske forhold, som Altinget fremsatte den 17. maj 1941.⁶⁰

At hensynet til Danmark spillede den afgørende rolle, er også den indlysende forklaring på, at chefen for »Northern Department«, Laurence Collier, i december 1940 meddelte Mason, at hvis galt skulle være, så foretrak man et direkte britisk styre med amtmandens hjælp. Men Collier anførte også, at man helt bestemt foretrak opretholdelse af status quo. Bag denne holdning lå efter alt at dømme, at mens man nok havde et klart blik for danske interesser (eller mere præcist: danske reaktioners betydning for britiske interesser), så havde Storbritannien samtidig en meget pragmatisk interesse i at få besættelsen af øerne til at forløbe så gnidningsfrit som muligt. Dette er tydeligvis forklaringen bag henstillingen til amtmanden om at være mere imødekommende over for færøske ønsker, som John Dashwood i november 1941 telegraferede til Mason, og da Collier omtrent samtidig diskuterede Færøerne med Trygve Lie, anførte han også, at

58. Jf. F. Wendt: *Besættelse og Atomtid 1939-1965*, (Politikens) *Danmarks historie*, bd. 14, København 1966, s. 267.

59. T. Th. Tómasson: *Heimstýrjaldarárin á Íslandi 1939-1945*, Reykjavík 1984, s. 10f. Jeg skylder cand.negot. Lykke Bjerre Larsen tak for såvel henvisning som oversættelse.

60. Jf. *ibid.*

»it was to their [dvs. Storbritanniens] interest and to that of the Allied cause as a whole that there should be no avoidable disturbance, political or economic, as long as they were in British occupation.«⁶¹ De løfter, Storbritannien allerede kort efter besættelsen gav om økonomisk støtte til øerne, herunder sikring af forsyningerne på samme niveau som det britiske borgere havde,⁶² skal ses i samme lys. Det samme gælder endelig de militære ordrer, der fra første færd slog fast, at man skulle behandle færingerne »as if they were British subjects.«⁶³ Man lagde således stærk vægt på, at fredsbesættelsen virkelig blev fredelig.

Det blev den også. Trods de politiske skærmydsler mellem det danske styre og selvstyrekræfter, hvor briterne tydeligt valgte side, så var besættelsen af Færøerne på det nærmeste en idealtypisk fredsbesættelse. Men det blev – selv om briterne ikke ønskede det – en besættelse med politiske konsekvenser. At det ville blive tilfældet, antydede Harold E. Slaymaker, der i juni 1945 blev britisk konsul på øerne, i et brev til Udenrigsministeriet 31. oktober 1945. Baggrunden var sommerens resultatløse drøftelser i København mellem den danske regering og færøske politikere, den danske regering og rigsdags erklæring om at ville respektere færøske ønsker om større selvstændighed af 25. oktober 1945 og det forestående valg til Lagtinget.⁶⁴ Ifølge Slaymaker var det danske udspil ikke faldet i god jord, og han vurderede videre, at Danmark og danskere generelt havde udvist for ringe forståelse for Færøernes særtræk. I forbindelse med en udførlig redegørelse for de færøske kritikpunkter over for det danske styre kom han med følgende vurdering af situationen:

»That there is a prevalent feeling of hopelessness and helplessness cannot be denied. It is sufficient to say that the breaking of the direct tie with Denmark during the war and the example of Iceland have given much powerful stimulus to the desire for a large say in their destiny that the matter was practically bound to come to a head as a result. It has been greatly aided also, although not designedly so, by their experience of British treatment under the occupation. The power of direct purchase from the United Kingdom has meant so much to the islands' welfare that it would be surprising if this unrest did not show itself so very unmistakably.«⁶⁵

61. Referat af møde mellem Collier og Lie, 20.11.1941, i PRO, FO 371/29279.

62. Udkast til forslag om økonomisk hjælp til Færøerne, 8.6.1940, i PRO, FO 371/24787.

63. Ordre til den øverstkommanderende officer for besættelsesstyrkerne, dateret 27.4.1940, i PRO, WO 106/3020.

64. Se hertil K. Johnsen Harder: *De danske-færøske forhold 1945-48*, Odense 1979, s. 36-53.

65. Brev fra Slaymaker til Udenrigsministeriet, 31.10.1945, i PRO, FO 371/47306.

Slaymaker var langt mere sympatisk indstillet over for færøske selvstyrekraft end sine forgængere (hvilket afstedkom protester fra dansk side om indblanding i interne færøske forhold).⁶⁶ Hans vurdering forekommer imidlertid at være uhyre præcis. Selv om den britiske holdning siden april 1940 havde været at opretholde den politiske status quo på øerne, så forandrede færøsk politik sig dramatisk under besættelsesårene, idet selvstyre- og uafhængighedskræfter vandt stærkt frem. Til forståelse af denne udvikling forekommer det også indlysende at pege på økonomiske forhold. Besættelsesårene havde været et økonomisk Eldorado for øboerne. Derfor kunne årene tages til indtægt af de liberalistiske selvstyretilhængere i Folkeflokket, der før 1940 havde kritiseret den danske økonomiske politik for at være forarmende for øerne. Krigens velstand var en utilsigtet konsekvens af besættelsen (og allerede i september 1940 advarede embedsmænd fra det britiske finansministerium om, at der var tale om en exceptionel situation, der ville ophøre ved krigens afslutning).⁶⁷ Men det var netop denne velstand, der lå bag den voksende færøske utilfredshed med det danske styre under besættelsen, og som kunne komme til frit udtryk efter den.

Ganske vist gav Lagtingsvalget den 6. november 1945 ikke flertal til Folkeflokket. De manglede stadigvæk ét mandat. Men ved Folkeafstemningen om selvstændighed den 14. september 1946 var der faktisk flere, der stemte for selvstændighed (48,7%) end for fortsat samhørighed med Danmark (47,2%). Krisen løstes først med Hjemmestyreløven af 23. marts 1948, men dette forløb skal ikke forfølges længere her.⁶⁸ Her skal blot afslutningsvis postuleres, at udviklingen 1945-48 havde set helt anderledes ud, hvis Færøerne som Danmark var blevet besat af tyskerne. Det var i hvert fald lige så meget selvstyret som besættelsesjubilaet, færingerne fejrede, da de i 1990 inviterede britiske krigsveteraner og Frederic Mason til øerne for at fejre halvtredsåret for besættelsen.

66. Brev fra Reventlow til Warner, Udenrigsministeriet, 26.9.1946, i PRO, FO 371/56139. Brevet resulterede i, at Slaymaker fik en næse.

67. Referat af møde mellem embedsmænd fra Finansministeriet, Ministry of Economic Warfare og Udenrigsministeriet om de finansielle forhold mellem Storbritannien og Færøerne, 28.9.1940, hvor det bl.a. anføres, at »the exceptional scarcity of fresh fish in Great Britain brought about by war conditions and liable to cease as soon as those conditions come to an end, cannot prudently be regarded as an occasion for raising the standard of consumption of the fishing population that benefit by it.« I PRO, FO 371/24787.

68. Se Johnsen Harder, 1979 og John F. West: *Færøerne. En nation og dens historie*, København 1972, s. 173-180.